vet sevketti ve 1795'te Lahsâ'yı ve Katîf'i ele geçirdi. 1798 Ekiminde, Bağdat Valisi Süleyman Paşa tarafından bu bölgeye gönderilen Kethüdâ Ali Paşa kumandasındaki kuvvetler Vehhâbîler'e karşı başarı kazanamayınca, 1799'da iki taraf arasında altı yıllık bir barış yapıldı.

1773'te Mekke Şerifi Sürûrî'den vergi karşılığı mukaddes yerleri ziyaret izni alan Abdülazîz, 1787'de bu izni geri alan Mekke Şerifi Gālib ile mücadeleye girişti ve 1798'de Mekke'ye serbestçe girme hakkına sahip oldu. 1802'de, Şiî Hazâil kabilesinin bir Vehhâbî kafilesini vurması üzerine, oğlu Suûd'u Irak-Kerbelâ bölgesine göndererek Kerkük'ü yağma ettirdi, halkını da topluca öldürttü. 1803 Şubatında Tâif'i ele geçirerek orayı da yağmalattı ve ardından Mekke'ye yöneldi. Muhtemel bir katliam ve yağmanın önüne geçmek isteyen Mekke Şerifi Gālib'in kardeşi Abdülmuîn, onları şehre davet etti ve böylece Vehhâbîler 1803 Nisanında Mekke'ye girdiler. Burada dört gün kadar kaldıktan sonra Cidde üzerine yürüdüler; ancak bu sırada Cidde'de bulunan Gālib, Cidde Valisi Şerif Paşa ile birlikte Vehhâbîler'i bozguna uğrattı. Abdülazîz'in Necid'e çekilmesi üzerine de Mekke geri alındı (Temmuz 1803). Hâkimiyetini Basra, Bahreyn, Uman taraflarına kadar yayan Abdülazîz, 4 Kasım 1803'te Der'iyye'de bir camide, Irak katliamından çok etkilenen bir Şiî tarafından hançerlenerek öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

Resul Hâvî Efendi, *Târih-i Devhatü'l-Vüzerâ ve Zeyl-i Gülşen-i Hulefâ*, Bağdad 1246, 116ª-118ᵇ, 126ᵇ-127ª; Eyüb Sabri, *Târîh-i Vehhâbiyân*, İstanbul 1296, s. 40-48; Cevdet Paşa, *Târih*, İstanbul 1309, VII, 31-35, 83, 166-168, 205-214, 244; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara 1972, s. 115, 117-118; Carra de Vaux, *Les Penseurs de l'Islam*, Paris 1984, V, 310-311; Zirikli, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1986, IV, 27; J. H. Mordtmann, "İbn Saûd", *İA*, V/2, s. 800; G. Rentz, "Al-Dirʿiyya", *EI²* (İng.), II, 321.

 FERİDUN EMECEN

ABDÜLAZÎZ es-SEMÎNÎ

(عبدالعزيز الثميني)

Ziyâüddîn Abdülazîz b. el-Hâcc İbrâhîm es-Semînî el-Yezkanî (ö. 1223/1808)

Meşhur İbâzî fakihi.

1130'da (1717-18) Vargla'da (Vercelân-Ouargla) doğdu. Kırk yaşlarında, Benî Yezkan'da Cerbeli Şeyh Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Sâlih'in derslerine devam etti. Ondan İbâzî fıkhı, kelâm ve hadis okudu. Kısa sürede ilmiyle, zekâ ve takvâsıyla ün yaptı. Hocası Ebû Zekeriyyâ gibi bölgede yeni hareketin öncülüğünü yapan Abdülazîz es-Semînî, Cezayir'in güneydoğusunda Vâdi Mizâb'da İbâzîler'in lideri oldu. Halkı irşad ve ıslah gayesiyle İbâzıyye mezhebinin esaslarını yaymaya çalıştı. Kuzey Afrika'da İbâzî ilmî hareketinin doğmasına da öncülük eden Abdülazîz'in eserleri yalnız orada değil, doğu İslâm dünyasında da mezhebin temel kaynaklarını oluşturdu. İlim, idare ve telifle geçen uzun bir hayatın sonunda Receb 1223'te (1808) Benî Yezkan'da vefat etti.

Bugün İbâzîler'e göre Mizâb'da yaşamış en büyük âlimlerden biri Abdülazîz'dir. En önemli eseri *Kitâbü'n-Nîl ve şifâʾü'l-ʿalîl*'dir. Eser, Mâlikî âlimlerinden Halîl'in *el-Muḫtaṣar*'ındaki metodu takip etmekle beraber ondan daha açık ve anlaşılır bir üslûpla kaleme alınmıştır. *Kitâbü'n-Nîl*, İbâzîler'in daha önce Cerbe, Cebelinefûse, Uman, Nefzâve ve Mizâb gibi bölgelerde oluşturdukları İbâzî fıkhının en önemli kaynaklarına dayanmakta olup basılmıştır (Kahire 1305, I-II). Eser bugün özellikle Güney Cezayir İbâzîleri'nin kendisiyle amel ettikleri ana kaynaktır; ayrıca E. Zeys'in İbâzî hukukuyla ilgili çalışmalarına da temel teşkil etmiştir. *Kitâbü'n-Nîl*, meşhur İbâzî âlimlerden Muhammed b. Yûsuf Atfiyeş (Ettafeyyiş) tarafından şerhedilmiştir; bu şerh de basılmıştır (Kahire 1342, I-VIII; Beyrut 1973, I-XVII). Abdülazîz'in *Tekmîlü mâ eḫalle bihî Kitâbü'n-Nîl* (veya *Tekmiletü'n-Nîl*) adlı eseri de Tunus'ta basılmıştır.

Diğer başlıca eserleri şunlardır: 1. *el-Esrârü'n-nûrâniyye*. Ebû Nasr Nûh b. Feth el-Melûşâî'nin *el-Ḳaṣîdetü'n-nûniyye*'sinin şerhi olup namaza dairdir (Kahire 1306). 2. *en-Nûr*. Dinin temel esaslarına dair olup basılmıştır (Kahire 1306). 3. *Meʿâlimü'd-dîn*. İbâzî akaidine dair olan bu eser, diğer mezheplerin görüş ve delillerinin red ve tenkidinden ibarettir. 4. *el-Verdü'l-bessâm fî riyâżi'l-aḥkâm*. Özellikle muhakeme usulüne dair konuları ihtiva eden muamelâta dair muhtasar bir fıkıh kitabıdır. 5. *Tâcü'l-manẓûm min düreri'l-minhâci'l-maʿlûm*. Bu da İbâzî fıkhına dairdir. 6. *Muḫtaṣarü'l-Miṣbâḥ min Kitâbi Ebî Mesʾele ve'l-elvâḥ*. Miras hukukuna dair muhtasar bir eserdir. 7. *ʿİḳdü'l-cevâhir*. Ceytâlî'nin *Ḳanâṭırü'l-ḫayrât* (Kahire 1307, I-III) adlı eserinin muhtasarı olup akaid ve fıkıh konularını ihtiva eder. 8. *Taʿâzumü'l-mevceyn ʿalâ mereci'l-baḥreyn* (*Zü'n-nûreyn ʿalâ mereci'l-baḥreyn*). 9. *Muḫtaṣaru ḥuḳûḳi'l-ezvâc*. Karı kocanın karşılıklı hak ve görevlerine dairdir. 10. *Muḫtaṣaru ḥavâşi't-tertîb*. Rebî' b. Habîb el-Ezdî'nin *Müsned*'i üzerine yapılan hâşiyelerin özetinden ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Zeys, *Législation Mozabite, son origine, ses sources, son présent, son avenir*, Paris 1886; a.mlf., "Le mariage et sa dissolution dans la législation mozabite", *La Revue algérienne de législation et de jurisprudence*, Alger 1887-88; Ettafeyyiş, *Risâle fî baʿżi tevârîḫi ehli Vâdî Mizâb*, Cezayir 1326/1908, s. 47-48; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 692; II, 697, 892; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 135; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), V, 239; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâżıyye fi'l-Cezâir*, Kahire 1399/1979, s. 457; Smogorzewski, *ʿAbd al-Aʿzîz, ses écrits et ses sources* (yayımlanmamış); C. Motylinsky, "Bibliographiè du Mzab", *Bulletin de Correspondance Africaine*, III, Alger 1885, s. 15-72; a.mlf., "L'Aqida des Abadhites", *Recueil de Mémoires et de Textes*, Alger 1905, s. 505-545; J. Schacht, "Bibliothèques et manuscrits abadites", *RAfr.*, 446-448 (1956), s. 375-398; A. de Motylinski, "Abdülaziz", *İA*, I, 61; a.mlf.,—[T. Lewicki], "ʿAbd al-ʿAzîz b. al-Hādjdj Ibrāhīm", *EI²* (Fr.), I, 58-59.

  MUHAMMED SÜVEYSİ

ABDÜLAZÎZ b. SUÛD

(عبدالعزيز بن سعود)

Abdülazîz b. Abdirrahmân b. Faysal (1880-1953)

Bugünkü Suudi Arabistan Devleti ve Krallığı'nın kurucusu.

Suûdî hânedanına mensup olması dolayısıyla İbn Suûd diye de anılır. 2 Aralık 1880'de Necid'in merkezi Riyad'da doğdu. Küçük yaşta özel hocalardan dinî bilgiler ve Kur'ân-ı Kerîm öğrendi. 1891'de Hâil Emîri Muhammed İbnü'r-Reşîd ve kabilelerinin Riyad'ı işgal etmeleri üzerine babası ile beraber Kuveyt'e sığındı. Bu sırada Osmanlı Devleti tarafından kendilerine aylık 60 lira maaş bağlandı. On yıl kadar burada kaldıktan sonra, İbnü'r-Reşîd'e karşı başlatılan ayaklanmalardan faydalanarak Riyad'a geldi ve 15 Ocak 1902'de burayı ele geçirdi. Ardından, babası Abdurrahman'ın hak ve salâhiyetlerinden feragat etmesiyle Vehhâbî emîri oldu.

Abdülazîz, daha sonra İbnü'r-Reşîd'e karşı mücadelesini sürdürdü. Kuveyt